

Р Е Ц Е Н З И Я

от проф. д. н. Димитър Радев- преподавател по Обща теория на
правото в Юридическия факултет на УНСС

Със Заповед на Ректора на Софийския Университет „Св. Кл. Охридски“ съм определен за член на научното жури в процедура по защита на дисертационен труд в професионалното направление 3.6. Право (Обща теория на правото), като с решение на научното жури съм определен да изготвя рецензия.

За придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в Юридическия факултет на Софийския Университет „Св. Кл. Охридски“ кандидат се явява г-н Александър Веселинов Димитров. Същият е роден на 17.03.1993 г. и от 2019 г. е докторант по Обща теория на правото в Юридическия факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“. Същевременно през м. ноември 2018 г. той е положил успешно адвокатски изпит.

Темата на дисертационния труд на г-н Димитров е „Гарантиране и реализация на субективните права“, като същевременно е представил и 3 на брой статии в научни сборници /вкл. ел. изд./. Научните статии са в непосредствена връзка с проблематиката на предложения за рецензиране научен труд, с който кандидатът участва в процедурата за придобиване на степента доктор. Следователно, трудът е показал възможности за представяне на научните усилия, изследвания и анализи на г-н Димитров. Трудът съдържа развита концепция.

Основният труд на кандидата „Гарантиране и реализация на субективните права“ се състои от 225 страници и включва уводна част; три глави, заключение и библиография. Съдържа 297 бележки под линия и 23 графики, които са в подкрепа на изложението и е спазена формална коректност от гледна точка на изискванията за цитиране. Библиографията обхваща 70 заглавия, от които 35 на български език и 35 на английски език, като считам, че цитираните автори и източници са коректно застъпени и позоваването на тях е уместно и обосновано, в по-голямата си част са относими към засяганата проблематика и др. източници. Най-общо трудът е посветен на проблема за реализацията на субективните права, тоест какво могат/не могат или ще направят, или няма да направят титулярите на права, както и гарантирането на този процес, като пряко обусловен от ефективността на правната система, а същата се постига чрез установяване на относително непрекъснато предвидими правила. Трудът представлява сериозно и задълбочено изследване на поставения проблем, като неслучайно авторът не е проследил връзката между конкретно материално и съответстващото му процесуално право на иск, а е проучил влиянието на упражняването и реализирането на права в обективната действителност, чрез съотнасяне на ефектите от извънсъдебната и съдебна реализация. Така поставен въпросът, сам по себе си говори за оригинално, творческо мислене на кандидата, защото той е начертал една логическа и научна верига от гледна точка на Общата теория на правото. Този факт говори за логическото, системно, подредено и аналитично мислене на кандидата, което си е проличало и в самото изложение в отделните глави на труда, а и изобщо в цялостното представяне на текста.

Уводната част на труда е посветена на теоретичната и методологическа основа на изследването, като авторът се спира на съотношението на хипотези относно юридическо и фактическо реализиране на правата от гледна точка на постигнатия резултат. В общата теория на правото могат да се очертаят правносоциологически подходи, които включват именно разглеждане на ефективността на юридическите явления спрямо социалните измерения. Авторът възприема, че предназначението на правото е да отразява и регулира съществуващите отношения в обществото, чрез свойството си да се възпроизвежда и преמודелира непрекъснато, с цел да постига положение, в което фактическата реалност се привежда успешно в съответствие с юридическа ситуация. Изследването е базирано върху някои аспекти на социалната проблематика, вкл. поведенческо моделиране. На разглеждане се поставят последствията от наслоени разминавания между двата /ако могат да се обособят/ момента на реализация. Според автора, Общата теория на правото може да съдържа познание относно влияещи на правото фактори като време, предвидимост и ефективност на юридическия инструментариум при реализацията на субективно право, тъй като гарантирането на последната категория играе решаваща роля за формите на участие в правния живот. Гарантирането и реализацията на правата на правния субект са представени като очертаващи възможност за осъществяване на конкретно право по обективен начин във фактическата и дължимата действителност, който в най-голяма степен съответства на потребностите. Интересът, който се изразява с определено право е характеризирани като динамичен.

Авторът формулира като задачи в труда си да намери връзка между разкриваните качества и свойства на нормативната система и действително предизвиканото под действието ѝ социално проявление. Като причина посочва, че е възможно в регулирания от правото живот субектът да се окаже фактически „безсилен“ да защити правния си интерес, въпреки наличието и използването на законово признати средства. А разсъжденията се концентрират върху липсата на възможност за действие тъкмо тогава. На база последното се твърди за закономерно формиращ се последващ процес на демотивация и редукция в доверието на адресатите в правната система. Засяга се методологическия въпрос да се търси дали правната система обхваща правила, отнасящи се до множеството ситуации на значително разминаване между юридическа и фактическа реализация и гаранциите за кореспонденция между двата факта. Свойствата на разминаване обхващат разглеждане на евентуалните разнопосочни екстремуми при двете характерни дейности за въздействие – законотворене и правоприлагане. Очертана е и друга задача. Проследява се до какви резултати води степента на разминаване между фактическата и юридическата реализация през призмата на поведенческите изяви на субектите адресати в гарантирана като предвидима среда от правила.

Авторът не се опира изцяло на юридически метод. Счита, че за постигане на взаимодействие с проблематичния обект се налага подбор от няколко метода, както и осмислянето на съчетанието им, което да оформи завършеност на изследването. Обезпечаването на базов модел при осигуряване на гаранции за реализация на права в конкретната правна ситуация, следва да се прецени от гледна точка на социалните отношения в съответствие както с видима статистика /напр. разрешените случаи от съда/, така и чрез множеството нерегистрирани по такъв или подобен начин случаи. Тоест, част от заложените в труда концепции включват извънюридически фактори или твърдения. Чрез т.н. метод *case study*, както и чрез дедуктивни подходи, изследването се занимава със съотношение между нормално разпределение и препратки към екстремумите в социалните ситуации. Влияят им фактори с интердисциплинарен произход. Поведението при избора на права често се отчита при разглеждане на икономически и/или психологически закономерности, но от гледна точка на нормативна закономерност е важно какви могат да са даденостите, които мотивират човешкото поведение. Използването на кои и какви правни инструменти ще действат като мотивиращи насрещния субект стимули.

Първа глава от труда е дефинитивна. Посветена е на опита да се представят относително непротиворечиви дефиниции на основните употребени понятия, които да отговарят на логични правила за разсъждение спрямо една или друга правна ситуация. Авторът е представил всяко от първостепенните понятия чрез обосновка и в методологична последователност. Предложено е дефиниране на реализация на правата; гарантирането, както и ефективност на правилата. Използвани са аргументи във връзка със стадийния характер на субективното право, вариативността на категорията интерес, както и с последиците от обективиране на правните ситуации. За описание на реализацията на субективното право е посочен етапът му на развитие, при който то се упражнява в съответствие с целта му (Purpose), заради която получава правна валидност. Относно въпроса за гарантирането на правата, същият е симетрично построен спрямо реализацията и е представен като въпрос на факт. Твърдението е, че упражняването на гарантирано право трябва да постига юридически и социален резултат, разбира се като обективиране на факти – собствено или чуждо поведение по удовлетворяване или зачитане на интереса на титуляря, вкл. да се повлияе върху евентуалното необосновано дълго висящо положение, в случай на неприключил правен спор. Проблемът за ефективността на правилата е разгледан в две свързани направления, а именно зависимостта (повлияването) от специфичната правна институционност и способността на правото да насочва развитието в обществените отношения. Представена е гледната точка, че юридическата ефективност може да не е тъждествена на социалната ефективност. Авторът се води по оста - норма може да действа – юридически да е ефективна, но не води до желания социален резултат. Достигането на някакъв резултат от прилагането на нормата още не разкрива съдържанието на ефективността на нормите и кой точно резултат се приема за ефективен. В труда е разграничено ирационалното съпоставяне между субективно и идеално (цели) с обективното – резултатът. Затова се търсят обективни критерии за преценка в съотношението между нормативно набелязаните цели и достигнатите резултати.

Глава втора от труда е посветена на мотивацията в адресатното поведение. Авторът разглежда различни интерпретации относно човешката мотивировка като цяло. От особена важност са типичните хипотези как законът може да променя поведението. Способността на позитивните правила да задължават понякога е в контрапункт на просоциално поведение (от бихевиористична гледна точка). Разгледани са механизми на стимулиране на микро ниво – върху личността и на макро ниво – при участието ѝ в социума, заедно с някои конкретни социални явления, извлечени от изследвания на волевото поведение върху основата на познанието и мотивацията. Законодателят закрепва по абстрактен и общ начин нормативното правило в закона, а когато съдът е сезиран да разреши спор, същият следва да разгледа правната ситуация като неговата преценка се концентрира върху определено правоотношение, тоест върху индивидуализиране на общото правило. Между тези две позиции винаги стои непълно припокриване. Индивидуалното разкрива специфики, както и съществуват трудности при установяването на причинно-следствените връзки на социално-нормативна плоскост. Причината е необозримост тъкмо на категориите мотивираност и познание за нещата. Показани са някои не толкова видими зависимости в гражданското и наказателно правораздаване. Оттук е развит проблема за стойността на информацията и разпределението ѝ между адресатите. Подкрепям достигнатия извод, че е възможно процедурното осъществяване на правата да е недостатъчно или препятствано по формален признак. В продължение, е аргументирано твърдение за комплексен характер на субективното право, пречупено през няколко интердисциплинарни теми като разглеждане на времето като краен ресурс; влиянието на фактите с натрупване и незабележимия им интензитет на въздействие в контекста на психология, антропология, икономика.

Глава трета е посветена на някои проблеми на институционалния механизъм и как те влияят на свързаните с тях качества като предвидимост на системата от правила, гарантираност на условията за ефективна реализация на субективното право. Концептуалното им категоризиране е свързано със законодателните изменения и съдебното отсъждане -

ефективност и предвидимост на измененията и степен на системна грешка в съдебната власт. Анализът си служи с примери на нормативни промени, целящи да осигурят по-бърз процесуален ред за реализиране на права. Успешно са представени чрез конкретни фактически данни /вкл. таблици, графики и модели/ отклонения дали и какъв процесуален инструмент да използват субектите. Промяната е последващо оценена от анализиране на достигнатите различни резултати за правните субекти. В случая със законовите промени за ускоряване на процеса това ще означава, че не се удовлетворява необходимостта от по-бързо разрешаване на спора, а в случая на системно генериране на устойчива квота решения, прилагащи грешно закона, същото ще означава, че не се удовлетворява степента на доверие в съдебната власт.

Останалите точки от главата са посветени на въпроси като скоростта на разрешаване на спорове от гледна точка на практиката на ЕСПЧ, ad hoc правотворчеството и правоприлагането, които са главно и почти изцяло на чисто правна проблематика. Тоест включени са въпроси и теми из областта на класическата обща теория на правото. Авторът сполучливо е дал някои примерни социални казуси за подкрепа на тезите си. Правни понятия като правна норма, правна система, правоотношение, и др., не са изрично дефинирани, ползват се наготово във връзка с основната теза на труда.

Кандидатът е дал аналитичната си преценка за наличието на периметър антимаатерия в регулацията на отношенията. Според него могат да бъдат описани различните социални отношения, подлежащи на регулация в две категории: категорични и некатегорични.

Към социалната антимаатерия той включва главно създаденото инверсивно поведение. Това са различни тенденции в избора на правни инструменти, които осигуряват съхранението или удовлетворяването на интереса, и за които регистрирането в конкретна статистика не е налично. Към сечението на категоричните и некатегорични материи на регулация авторът включва категоризирането на отношенията като такива, чието повлияване е изцяло постижимо от установяването на определен нормативен модел, и такива, спрямо които освен конкретно правило, влияят и редица фактори с извънправен произход. Необходимостта от такива разграничения в правото е полемична с оглед спазване на чистотата в аргументирането и обосновката на правните явления в изцяло догматичното подреждане. С последното може да се изложи аргумент за напускане на нормативното изграждане на дължимото и префериране на социалната среда като източник на валидност на правилата, както и възприемане на субективното право като средство за постигането на определени социални цели, които не се разглеждат като необходими за правното дефиниране на категорията субективни права. Но това, че рецензентът може да посочи възможни критики към авторова преценка не означава, че авторът греша. Налице е автономното научно и творческо волеизявление.

Авторът детайлно, аналитично и задълбочено е разгледал правни проблеми на правотворенето и правоприлагането в правния ред. Анализирал е ролята на дисциплини, които са във връзка с правото и с главната тема на труда. Тези разсъждения са дадени на правилен юридически език, задълбочени са по своя характер и разкриват богатата както обща, така и правна култура на кандидата. Авторът се е спрял и на ролята на съда като коректив на резултата от дейността на правотворческите органи. В този смисъл, г-н Димитров е разгледал основни източници на влияние в една регулирана от правото среда - тема в правото, за която са изложени и анализирани различните разбирания, но е дал и своето мнение по въпроса, което е сторил разумно и аргументирано. В труда се застъпва мнението, че реализацията на субективното право е употребата на правните средства в съответствие с интереса на правоимащия. Според автора, на всяко субективно право следва да му е осигурена власт да се реализира, която се гарантира от правния ред. Авторът се е аргументирал подробно и в този смисъл в защита на своето научно мнение.

Главните приносни моменти на произведението се свеждат до следното :

1. Представеният труд разглежда юридически значимото волеизявяване като вариативно с оглед комплексния и многослоест строеж на социалните отношения. Познание за характеристики като етапност и подчиненост при упражняване на правата не може да се изчерпи с обхващане от едностранно измерване. Понятията на общата теория на правото следва да функционират във връзка с всички социални закономерности. Главният извод, който авторът прави, е, че при разглеждането на проблеми в реализирането на съответно право спрямо обвързаните лица, въпроси като подчиненост от неизправно поведение и преодоляването му чрез надмощие, не може да се измери само с юридически инструменти. Социалните свойства на юридическо значимото поведение дават поизчерпателна картина на характеристиките за ефективност на правилата в една система. Измерими са на база информация за обективизираното поведение. Ефективността на юридическите средства не би била пълноценно изследвана без разкриване и на свойствата им, наблюдавани при емпирично установими социални тенденции.
2. Предложени са общотеоретични формулировки, които изграждат понятиини структури за обосновка на поведението. Взема се предвид дела на социалните отношения, които са повлияни индиректно от (не)ползването на определени правни средства, което е приложимо за различни правни системи, а така също са приложими и за отделните отрасли правни науки. Същевременно авторът са задълбочава да изследва инверсията в общото поведение на правните субекти в една или друга сфера, за да онагледят случаите, които не оставят следа като част от статистика /напр. описът на дела на определен съд или преписки на друга институция/. Такива са например казусите, които са разрешавани без да се ползва помощта на съда пряко, но е имало нужда от и възможност за такава.
3. Авторът поставя под въпрос някои от характеристиките на съдебното отсъждане и някои отрицателни последици от законодателни изменения. Свързал е ефективност и предвидимост на законовите изменения и правораздаване чрез концептуалното им категоризиране като системни и натрупващи се. Анализирани са примери на конкретни нормативни промени, мотивирани от целта да осигурят по-бърз процесуален ред за реализиране на права. Същите показват случаи на демотивация на правните субекти в избора дали/какъв процесуален инструмент да използват. Недоверието е в основата на промяна в посоката на мотивация. Неглижирането на необходимостта от бързо разрешаване на спора е отговорът защо същото доверие е подкопано.

Могат да се посочат и някои слабости на труда. Например, авторът е могъл да направи позадълбочени и ярко открояващи се сравнения в доказателствената част по въпросите за различните категории материи, свързани с прякото влияние и моделиране на различни отношения. На моменти се къса нишката на тази връзка с теоретичната част. Не е достатъчно добре акцентирано върху пресечните точки на социалната изява и догматичните подходи при изследване на правото. Заключениевата част е представена абстрактно, което затруднява извеждането на основния извод, може би, това се дължи на младежкото у автора. При един дисертационен труд би трябвало по-ярко да присъства стремеж към последователност при употреба на разнородни елементи и относимостта им към основната нишка, така да се каже, през целия труд.

Г-н Димитров е могъл, също така, повече място да отдели на ролята на съда и на съдебната практика за създаването и гарантирането на условия за реализиране на правата. Съдът също е част от социалните дадености, макар и със своите особености. Юридическата власт на съда е еманация на правото и регулативните му свойства в неговия приложен, правотворчески, но така също и в емпиричен смисъл.

Въпреки тези не особено съществени слабости, считам, че трудът е написан на висок

правен език, издава отличен стил на автора, неговата богата обща и правна култура, задълбочена мисъл и аналитичност, свобода на изразяване и отстояване на своите възгледи. Това е гаранция за бъдещи творчески успехи на автора. Идеята на труда би могла да се разшири с едно бъдещо изследване върху различните възникващи форми на реализация на категорията човешки права.

Кандидатът отговаря и на формалните изисквания за провеждане на процедура по публична защита на дисертационен труд, така както са посочени изискванията на закона. От тази гледна точка и ведно с творческото постижение в труда, са налице всички законови предпоставки за придобиване на ОНС „доктор“ в област на висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, ПН 3.6. Право (Обща теория на правото).

Г-н Димитров има и опит като преподавател, което не е без значение. Същият води занятия по Обща теория на правото в Юридическия факултет на Софийския Университет „Св. Кл. Охридски“. Той е и практикуващ юрист в областта на търговските, корпоративни и договорни отношения, следователно притежава необходимите практически знания и опит, познава съдебната практика и правоприлагане. Това е от значение за култивирането у юриста не само на чисто академични, но и правоприложни и правораздавателни знания. По този начин се съчетават науката с практиката, защото правото, освен наука, доктрина, знание, е и професия.

Кандидатът владее и чужд език, необходим за всеки един учен - английски. Знанията на езика е допринесло за проучването и анализирането на съответната правна литература.

На основата на изложеното и на представения от кандидата научен труд, както и допълнителните научни статии, считам, че са налице законовите изисквания съгласно Закона за развитие на академичния състав в Република България и Правилника за неговото прилагане и предлагам на почитаемото научно жури г-н Александър Веселинов Димитров да придобие ОНС „доктор“ по Обща теория на правото в Юридическия факултет на Софийския Университет „Св. Кл. Охридски“.

26.11.2022 г.

рецензент:

Проф. д. н. Димитър Радев